

سیروس علی نژاد
فرج سرکوهی
علی نهیاشی

نبود امنیت شغلی تیراژ اندک دستمزد کم تنگناهای نوشتن در ایران

۱۸ سال پس از تصویب نخستین قانون حمایت از مولفان و مصنفان و هنرمندان، مسأله حقوق و مولف و مصنف و مترجم هنوز به قوت خود باقی است. مولفان و مترجمان مسائل گوناگونی با ناشران دارند، قرارداد استاندارد و منسجمی که مورد قبول بیشتر ناشران و نویسندگان باشد وجود ندارد، نویسندگان که غالباً با مسائل حقوقی آشنائی ندارند و طرح دعوا و ادامه آن در رفتار و روابط و عاداتشان به دشواری می‌گنجد، سازمانی برای پی‌گیری اختلافات و حل و فصل نهائی آن ندارند، مولفان و مترجمان از میزان حق و حقوق دستمزد خود در برابر کار تحریری که آن نیز گاه پایمال می‌شود، شکوه دارند. کتابهای آنان گاه به وسیله دیگران ترجمه‌ای جعلی و فارسی به فارسی می‌شود تا ناشران را از پرداخت حق و حقوق قانونی آنان معاف کند. همه اینها به اضافه تیراژ پائین کتابها و کمبود کاغذ و در مجموع وضع نابسامان نشر سبب می‌شود که نویسندگی از صورت يك کار ذوقی و «درجه دوم» به سطح يك کار جدی و مداوم و حرفه‌ای ارتقاء یابد.

گزارش این شماره آدینه به بهانه برگزاری نمایشگاه بین‌المللی کتاب در تهران که خود نشانه توجه وزارت ارشاد اسلامی به مسأله طبع و نشر و کتابخوانی در ایران است. به مسأله حقوق مولف و مصنف اختصاص یافته است. چگونگی قراردادهای نشر، علل و اختلافات مولفان و ناشران، نظر مولفان و ناشران درباره نحوه تامین حقوق نویسندگان، نقش و تلاش وزارت ارشاد برای تامین این حقوق، میزان دستمزدها و پیشنهادهای مختلف برای سامان بخشیدن به حقوق مولف و مترجم موضوع و مفاد این گزارش را تشکیل می‌دهند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

خود موجب اختلاف تازه‌ای نشود. رئیس اداره حمایت از مولفان و ناشران در مورد افزایش رقم شکایات در سال ۶۵ به نسبت سال پیش از آن توضیح می‌دهد که این اداره کار خود را از سال ۶۲ آغاز کرده و مولفان و ناشران به تدریج آن را شناخته و اختلافات خود را به آن ارجاع کرده‌اند. به این جهت است که در سال ۱۳۶۵ پیش از سال ۱۳۶۴ مراجعه‌کننده داشته است. رئیس اداره حمایت از مولفان و ناشران با توجه به این نکته که در اغلب موارد مطرح شده حق با مؤلف است و فقط گاهگاه ناشر حق دارد همچنین با توجه به اینکه بیشتر کار قراردادهای به اصطلاح دوستانه به اختلاف می‌کشد می‌گوید که وزارت ارشاد اسلامی مدت‌هاست کوشش می‌کند تا قرارداد منسجمی که تمام جوانب امر را مستحیبه باشد آماده و منتشر کند. او هنوز نمی‌داند که چنین

سال بعد به ۱۳ مورد افزایش یافته است. آقای هوشمند رئیس اداره حمایت از مولفان و ناشران درباره نقش این اداره در حل اختلافات مربوط به مولفان و ناشران می‌گوید که به شیوه کدخدانمنشی عمل می‌کند و در صورتی که در جلسات حل اختلاف این اداره طرفین به توافق نرسند، پرونده به دادسرای عمومی تهران فرستاده می‌شود اما او تأکید می‌کند که در مدت سه سال گذشته تعداد مورد وجود داشته است (از مواردی که به وزارت ارشاد ارجاع شده) که کار به دادگستری کشیده و بقیه موارد همه از طریق کدخدانمنشی خاتمه یافته است.

وقتی دعوائی در وزارت ارشاد حل و فصل می‌شود تمام پرداختها و دریافتها بانظارت اداره مولفان و ناشران انجام می‌گیرد تا

اداره حمایت از مولفان و ناشران وزارت ارشاد اسلامی نموداری هست که شکایتهای مولفان و ناشران را از یکدیگر در سالهای ۱۳۶۴ و ۱۳۶۵ مقایسه می‌کند. این نمودار انواع شکایات را بر سه دسته تقسیم می‌کند: مؤلف از مؤلف، مؤلف از ناشر، ناشر از ناشر. رقمهای بالا خطوط نمودار گویای آن است که در سال ۶۴ هیچ موردی از

شکایت دسته اول (مؤلف از - مؤلف) وجود نداشته است در حالی که در سال بعد ۱ مؤلف علیه مؤلفین دیگر به وزارت ارشاد شکایت برده‌اند. در مورد شکایت دسته دوم (مؤلف از ناشر) رقمها گویاترند: در سال ۶۴ این دسته از شکایتها ۲۶ مورد بوده در حالی که در سال ۶۵ به ۱۸ مورد کاهش یافته است اما شکایت ناشر از ناشر که در سال ۶۴ تنها ۵ مورد بوده در

فراردادی به فرض انتشار، صورت اجباری خواهد داشت یا اختیاری ولی چنین به نظر می‌رسد که اگر چنین قراردادی بانظر-خواهیهای کافی، آماده گردد به طوری که از اعتبار لازم برخوردار شود، اجباری یا اختیاری بودن آن اهمیتی نخواهد داشت چرا که همه مؤلفان و ناشران خود به خود به آن روی خواهند آورد.

نگاهی به قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان

قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ خورشیدی که هم اکنون نیز در محاکم قضائی بدان عمل می‌شود، در چهار فصل تنظیم شده و به آثار مورد حمایت، حقوق پدیدآورنده، مدت حمایت و تخلفات و مجازاتها می‌پردازد. این قانون که در مقایسه با قوانین کشورهای دیگر جهان جامع به نظر می‌رسد تاکنون چندان مورد عمل قرار نگرفته است. با وجود آنکه، نویسندگان و پدیدآورندگان آثار باید بیش از هر کس از مفاد این قانون مطلع باشند بی‌مناسبت نیست که در اینجا نگاهی کلی به مواد این قانون داشته باشیم.

در قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان آثار مورد حمایت به شرح زیر است:

- ۱- کتاب و رساله و جزوه و نمایشنامه و هر نوشته دیگری علمی و فنی و ادبی و هنری
- ۲- شعر و ترانه و سرود و تصنیف که به

هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.

- ۳- اثر سمعی و بصری به منظور اجرا در صحنه‌های نمایش یا پرده سینما یا پخش از رادیو یا تلویزیون که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.
- ۴- اثر موسیقی که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.
- ۵- نقاشی و تصویر و طرح و نقشه جغرافیائی و ابتکاری و نوشته‌ها و خطهای تزئینی و هر گونه اثر تزئینی و اثر تجسمی که به هر طریق و روش به صورت ساده یا ترکیبی به وجود آمده باشد.

- ۶- هر گونه بیکره (مجسمه)
- ۷- اثر معماری از قبیل طرح و نقشه ساختمان.
- ۸- اثر عکاسی که با روش ابتکاری و ابداع پدید آمده باشد.
- ۹- اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه قالی و گلیم.
- ۱۰- اثر ابتکاری که بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور) یا میراث فرهنگی و هنری ملی پدید آمده باشد.
- ۱۱- اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد.
- ۱۲- هر گونه اثر مبتکرانه دیگر که از ترکیب چند اثر از اثرهای نامبرده در این فصل پدید آمده باشد.

در فصل دوم و سوم که حقوق پدیدآورنده و مدت حمایت قانون را شامل می‌شود آمده است که حقوق معنوی پدیدآورنده غیر قابل انتقال است و حقوق مادی آن در کلیه

موارد می‌تواند به غیر واگذار شود و مدت استفاده از حقوق مادی برای پدیدآورنده یا پدیدآورندگان طبق ماده ۱۲ از تاریخ مرگ پدیدآورنده ۳۰ سال است و اگر اثر مشترک باشد ۳۰ سال از تاریخ مرگ آخرین پدیدآورنده احتساب خواهد شد. طبق ماده ۱۴ انتقال گیرنده حق پدیدآورنده می‌تواند تا ۳۰ سال پس از واگذاری از این حق استفاده کند، مگر آنکه برای مدت کمتر توافق شده باشد.

در مورد فصل چهارم که به تخلفات و مجازاتها مربوط می‌شود ضرورت دارد متن دو ماده را عیناً نقل کنیم:

ماده ۲۳- هر کس تمام یا قسمتی از اثر دیگری را که مورد حمایت این قانون است به نام خود یا به نام پدیدآورنده بدون اجازه او و یا عالماً و عمدتاً به نام شخص دیگری غیر از پدیدآورنده نشر یا پخش یا عرضه کند به حبس تأدیبی از شش ماه تا سه سال محکوم خواهد شد.

ماده ۲۴- هر کس بدون اجازه ترجمه دیگری را به نام خود یا دیگری چاپ و پخش و نشر کند به حبس تأدیبی از سه ماه تا یک سال محکوم خواهد شد.

علاوه بر اینها برای موارد دیگر مانند استفاده بدون اجازه و شبیه‌انگیز از نام و نشان یک اثر یا تحریف و تغییر اثرهای مورد حمایت یا ذکر نکردن دفعات چاپ و تعداد نسخه‌های اثر نیز بین سه ماه تا یک سال حبس تأدیبی پیش‌بینی شده است.

مرجع رسیدگی به شکایات در این قانون مراجع قضایی ذکر می‌شود

قرارداد چیست؟

آنچه مابین اهل قلم و ناشرین به امضاء می‌رسد قرارداد نام دارد و طرفین را در قبال مفاد آن متعهد می‌کند. تاکنون متن واحدی که مورد پذیرش همه ناشرین و اهل قلم باشند تنظیم نشده است. غالباً توسط خود مدیران مؤسسات انتشاراتی متنی تحت عنوان قرارداد تهیه می‌شود. و به امضاء نویسنده یا مترجم می‌رسد.

ضرورت تنظیم متن قرارداد واحد و جامعی که حقوق اهل قلم در آن رعایت شده باشد محسوس است زیرا غالب دعوای ناشرین و اهل قلم بر سر تفسیر مواد قرارداد است که ناشر تنظیم کرده است.

قراردادهای رایج مابین اهل قلم و ناشرین بر دو نوع است که اصطلاحاً (قرارداد چاپ دائم) و (قرارداد درصدی و یا یک چاپ) می‌نامند.

با قرارداد چاپ دائم نویسنده و مترجم در مقابل دریافت حق التالیف و یا حق ترجمه یک چاپ و یا حداکثر دو چاپ اثر خود

را برای همیشه به ناشر واگذار می‌نماید و کلاً از هر نوع حقوقی نسبت به کتاب محروم می‌شود. این نوع قرارداد سالهای سال رایج بوده و هم‌اکنون متداول است. وضع بد مادی نویسنده و مترجم یکی از عواملی است که منجر به فروش همیشگی اثر می‌شود. بارها تکرار شده است که اهل قلم به خاطر عدم تامین مالی و مثلاً در پیش‌داشتن یک عمل جراحی بناچار اقدام به فروش تالیف یا ترجمه خود کرده‌اند.

نوع دیگر قرارداد که باید تلاش شود تا بهتر و دقیق‌تر عمل شود و اصولاً اساس کار باشد قرارداد یک چاپ و پرداختن حق تالیف مربوط به هر چاپ پدیدآورنده اثر است.

در این نوع قرارداد به منظور طبع و نشر یک کتاب برای یکبار یا چندبار (که ذکر می‌شود) قراردادی با نویسنده یا مترجم به امضاء می‌رسد که ناشر در قبال آن در صدی از بهای پشت جلد کتاب ضرب در تیراژ به نویسنده یا مترجم می‌پردازد.